

אחדות העולם

כבר אמרנו שהתפוח, הפִּירָה, והדג שייכים לעולם המטבח. וגם זה אופייני לרבות מהצגות החפצים (והחומרים): הדמויות והתפאורה מגיעות מאותו עולם. בתחנה הרביעית הזכרנו למשל את עולם הנייר וכלי הכתיבה של נקודת אור, את עולם הפח של משחקי מלחמה ואת עולם הזכוכית של סינדרלה. ואפשר להוסיף לרשימה גם את הצגת החוצות הרפתקה בירושלים (של מייקל שוסטר ועלינא אשבל) המספרת את סיפורו של עולה רגל המגיע לירושלים לחפש את "המים הקדושים". את הגיבור הראשי גילמה בובת כפפה, אבל כל שאר הדמויות נקנו בחנויות מזכרות לתיירים: שיירות של גמלים וחמורים מעץ זית חצו את דרכו של הגיבור, עפרונות עם ראשי חסידים פצחו בריקוד סוער. הבמה עצמה נבנתה על עגלה צבעונית של מוכר כעכים מן העיר העתיקה, והתפאורות היו גובלנים רקומים של המקומות הקדושים לשלוש הדתות...

114

אפשר לשלב בהצגה חפצים מכמה עולמות, אבל לבחירה בעולם אחד יש בכל זאת כמה יתרונות: ראשית – בחירה בעולם מסוים של חפצים מגבילה אותנו. איזה מין יתרון זה? אתם שואלים. תתפלאו: כשיש יותר מדי בחירה אנחנו מתפזרים ומתקשים להחליט. מגבלה עוזרת לנו להתמקד ומעוררת את הכוחות היצירתיים שלנו. נסו ותיווכחו!

שנית – כל הצגה שאנחנו יוצרים היא עולם קטן עם כללים וחוקים משלו. אם לוקחים חפצים שאין ביניהם שום קשר, הרבה יותר קשה להרכיב מהם עולם אחד משכנע. יש סכנה שהם פשוט לא יתחברו. הם יישארו סתם אוסף מקרי של דברים. אם בוחרים חפצים מעולם מסוים, הם כבר שייכים זה לזה. יש להם עבר משותף. אפשר למצוא הקבלות בין העולם ממנו באו לבין העולם של ההצגה; אם הכף היא האמא, ברור שהבת היא כפית. (ואיבן הגדול? אולי אורי גלר, מכופף הכפיות...)

מה ההבדל בין הנפשת חפץ בתיאטרון חפצים לבין הנפשת חפצים בסרטים מצוירים כמו של וולט דיסני?

ברבים מסרטי וולט דיסני יש גיבורים-חפצים. בסרט היפה והחיה למשל, הופכים המשרתים לחפצים. בסוף הסרט, כשהם נגאלים מן הכישוף, ניתנת לנו הזדמנות להשוות בין הדמויות לחפצים שייצגו אותן; הטבחית השמנה הפכה לקומקום תה כרסני, ומכסה הקומקום אמנם מזכיר את כיפת המשרתות שהיא חובשת. בנה הקטן הפך לספילון תה שבור – וצורת השבר אמנם זהה לשטע בחולצת הילד שלו. וכך הלאה והלאה. יש קשר בין הדמות לחפץ, בדיוק כמו בתיאטרון החפצים.

בדיוק? לא ממש. בתיאטרון חפצים לא יוצרים בובה בהשראת החפץ, אלא משתמשים בחפץ עצמו. השימוש בשעון האמיתי מוסיף לתחושת הפלא: השעון המוכר מתגלה מחדש כדמות חיה, מצחיקה, מתאימה... המשחק הישיר עם המציאות, שבירתה ובריאתה מחדש, ייחודיים לתיאטרון חפצים.

שלישית – כשהעולם שאנו יוצרים על הבמה מבוסס על עולם חיצוני שמוכר לקהל, אנחנו כאילו משתפים אותו במשחק ההתבוננות והגילוי.

למשל? גיבורת ההצגה אבא טרף נמר (של לואיז בלנקפורט ופטריסיה אודונובן) היא ילדה קטנה בשם ז'וזט שמשכימה לקום בבוקר וממהרת לחדר השינה של הוריה. היא רוצה לשחק עם אבא, אבל אבא רוצה לישון. הוא מעמיד פנים שהוא איננו ושולח את ז'וזט לחפש אותו: במשרד, בגן-החיות, בתוך הים או על הירח... היא לא אמורה לצאת מן החדר. זה בסך הכול משחק שהוא ממציא כדי "לגנוב" לעצמו עוד כמה דקות של שינה. הילדה משתפת פעולה; היא יוצרת את המקומות השונים מן הצעצועים והחפצים הפזורים מסביב למיטה: שמיכה משובצת בשחור-לבן הופכת למפה של עיר גדולה עם המון רחובות מצטלבים. ז'וזט מוליכה את אצבעותיה על הכבישים השחורים, פונה ימינה ושמאלה ומחפשת את המשרד של אביה... את גן-החיות היא שולפת מן התיק האופנתי של אמה: הזברה היא גרב ארוך מפוספס. הנמר עשוי מכובע פֶּרֶט בדוגמת עור נמר. ז'וזט מוסיפה לו "מלתעות" מקליפס גדול לשיער. בשלב מסוים הנמר מריח אבא ישן ומנסה לטרוף אותו. מהומה מתחוללת מתחת לשמיכה. ז'וזט מציצה פנימה ומדווחת על תוצאה מפתיעה: "הנמר לא טרף את אבא. אבא טרף את הנמר!"

ברגע שהצופים תופסים את העיקרון, הם מצטרפים לילדה. הם מתחילים להתבונן: כמתלה הבגדים, במטרייה, בנעליים, בערימת הכרים על המיטה. הם בוחנים כל חפץ ומנסים לנחש את התפקיד המיועד לו: מה יהפוך למשרד, ומה לקרקע הים או לגוף הירח. לפעמים הם צודקים ולפעמים הם טועים, ובכל מקרה הם לוקחים חלק במשחק ונהנים יותר מן הפתרונות היצירתיים של הילדה. (עוד על אבא טרף נמר בתחנת "עולם קטן" ובתחנת "הצליל הנכון").

חומר למחשבה...

ואם נחזור לרגע למכשפה שלנו: איזה חפץ מבין משפחות שונות של חפצים, מתאים לגלם את דמותה? איזו נעל ממשפחת הנעליים תהיה המכשפה המשכנעת ביותר? נעל אופנתית או נעל עתיקה? צבעונית או שחורה? מצוחצחת או בלויה? נעל בית של גבר או סנדל של אישה? מה דעתכם למשל, על מגף שפיץ שחור, שמחזיקים אותו הפוך כך שהשפיץ נראה כמו אף? ואיזה מבין כלי המטבח יהיה המכשפה שלנו? ואיזה פרי או ירק? (רעיון: שימו עין על בטטות!) או כלי נגינה?

מאחד יוצא המון

בין חוקרי שפות וסתם אנשים, מתנהל ויכוח נושן: מהי שפה עשירה? שפה שיש בה יותר מילים, (כלומר לכל גוון קטן יש מילה משלו) או שפה שיש בה פחות מילים, אך לכל אחת מהן יש כמה משמעויות?

בתיאטרון חפצים אנחנו יכולים לבחור בכל אחת משתי הגישות: אפשר להשתמש בשפע של חפצים כדי ליצור דמויות עשירות ותפאורות מפורטות. ואפשר גם להיפך: ליצור עולם שלם ממספר קטן של חפצים.

לסבתא מההצגה של ציפור פרומקין סבתא סורגת סיפורים יש צמד מסרגות קסומות שבעזרתן היא סורגת עולם ומלואו. המספרת/המפעילה ממחישה את הסיפור בעזרת זוג מסרגות וכמה פקעות צמר. זוהי בחירה מתבקשת כמעט; לא רק שהחפצים שייכים לסבתא, הם מניעים את העלילה. ויש להם עוד יתרון: מדובר בחפצים פשוטים, "מופשטים" כמעט, שמתחברים זה לזה כל פעם בדרך אחרת ויוצרים סדרה מפתיעה ומשעשעת של "איורים".

זאת ועוד: רבות מהצגות הקרון הן הצגות קטנות עם מעט ציוד ומפעיל אחד או שניים לכל היותר. כדי לספק לקהל חוויה שלמה נדרשת יצירתיות, כדאי לחשוב מחדש על כל חפץ שנמצא על הבמה: מה עוד אפשר לעשות בו? איך אפשר לנצל אותו בצורה הטובה ביותר? לא פעם קורה שהחיסרון הופך ליתרון: הצגה קטנה והסכנונית יכולה להיות יותר מעניינת ומשעשעת מהצגה גדולה ובזבזנית. לא רק שהצופים נהנים מכושר ההמצאה של היוצר, העולם כולו נראה להם פתאום מסקרן ומלא אפשרויות, וזוהי הרי אחת ממטרותיה של האמנות. כך היא מעשירה את חיינו.

משמאל, מבחר "מילים" ו"ביטויים" מתוך סבתא סורגת סיפורים: 1. נכדים. 2. נכדה הולכת. 3. נכדים ישנים (חומר למחשבה: למה שמיכונת בתהליך ולא שמיכונת שלמה?). 4. הליקופטר (זוג מסרגות מצולבות ננעצות בפקעת צמר והופכות לפרופלור. המפעילה מסובבת אותו ומשמיעה קולות טרטור). 5. צקלון גדודים. 6. "וכך היה כתוב במגילה...".

1

2

3

4

117

5

6

החיים והאמנות מלאים בחפצים. בדפים הבאים נביא כמה דוגמאות (להשראה), ונקנח בשלוש שיחות על חפצים.

פיקאסו

האמן המפורסם פבלו פיקאסו הרבה ליצור פסלים מגרוטאות שמצא. למשל מושב וכידון של אופניים שהפכו לפסל בשם "ראש שור" (המושב היה הראש עצמו והכידון שימש כקרניים). לעתים היה משאיר את החפצים כמות שהם, ולעתים היה מחבר אותם לפסל ויוצק אותו בברונזה.

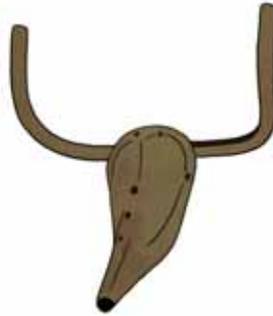
עבודת היציקה היתה קשה ומסובכת, ופיקאסו נשאל לא פעם למה הוא משתמש בחפצים, למה הוא לא מפסל מאיזה חומר "נורמלי" כמו חימר. זה לא אותו דבר, ענה פיקאסו. החפצים הם המקור לפסלים האלה. הם נותנים לו את הרעיון. אם הוא רואה למשל, את חפירה שנראה לו כמו זנב של עגור, מתחשק לו להכין פסל של עגור...

אחר כך המשיך ודיבר גם על אישה שיצר מכד: כל כך הרבה פעמים השוו את גוף האישה לכד, שכבר לא שמים לב לדימוי הזה, הוא כבר לא מעניין. אבל כשלוקחים כד והופכים אותו לפסל של אישה, זה מפתיע את האנשים, זה מצחיק אותם וגורם להם לראות דברים בדרך חדשה ורעננה...

(על פי "חיים עם פיקאסו" מאת פרנסואז ז'ילו וקרלטון לייק)

צ'פלין

הקולנוען צ'רלי צ'פלין היה אחד מגדולי אמני החפצים. כבר הזכרנו את הלחמניות המרקדות מן "הבהלה לזהב". בתמונה אחרת מאותו סרט הוא כל כך רעב שהוא מבשל את הנעל שלו. הוא אוכל אותה עד תומה ואפילו מכבד את חברו. כדי שהקטע יעבוד צ'פלין צריך לגלות את הנעל מחדש. הוא צריך לשכנע את הצופים שהנעל הגסה היא בעצם מאכל. איך קורה הקסם? דרך הפרטים הקטנים! סעודת הנעל היא מופת של התבוננות בחפץ ושימוש באפשרויות שהוא מציע. למשל: כשצ'פלין מוציא את הנעל מן הסיר הוא מניח אותה על צלחת ושופך עליה ברצינות רבה עוד ועוד כפות של "רוטב" כאילו היתה נתח בשר אמיתי. בעזרת סכין ומזלג הוא מפריד את הנעל מן הסוליה המסומרת כמו שמפרידים את בשר הדג מן האידרה שלו. בהמשך הוא מגלגל את שרוך הנעל על מזלג כאילו היה ספגטי. הוא מוצץ את מסמרי הסוליה כאילו היו עצמות ומעביר אותם בזה אחר זה, לצלחת קטנה של שאריות... אחד המסמרים עקום וצ'פלין שמח: הנה עצם מזל! הוא מחזיק את המסמר בין האצבעות ומזמין את חברו להשתתף במשחק המזל... זהו אולי הרגע העצוב וגם המצחיק ביותר בקטע, כשחושבים על הנווד הקטן, הרעב והעלוב, שנאחז במסמר עקום של נעל, העיקר לא לאבד תקווה...

רדי-מייד (אנגלית) אונז'ה טרובה (צרפתית) – כינויים לחפץ רגיל, יומיומי, שמוצג כיצירת אמנות או כחלק ממנה. האמן **מרסל דושאן** טבע את המונח בשנת 1915. הוא חולל מהפכה קטנה בעולם האמנות כשהציג אסלה בתערוכה. (שטותי? מטורף? לא בדיוק. מרסל דושאן היה אחד האמנים החשובים במאה העשרים, אבל על כך תצטרכו לקרוא כבר במקום אחר.)

אנדרטן

מי שרוצה להכיר דמויות-חפצים מוזמן לקרוא את סיפורי החפצים של הנס כריסטיאן אנדרטן. הם מלאים בדמויות נלבבות כמו למשל מחט הטלאים היהירה: "הנה אני באה עם הפמליה שלי," היא מודיעה לאצבעות של התופרת כשהיא נכנסת לַבַד ואחריה החוט הארוך... או כְּרָפֹב מגולף של ארון שחושק ברועת חרסינה קטנה שניצבת על שולחן ממולו. הוא מבקש את ידה מ"אביה", בֹּבֶּ סִינִי עם ראש מהנהן. הסיני מתלהב מהחתן ה"עשיר", הארון שלו מלא כלי כסף! אבל הרועה הקטנה מסרבת. "שמעתי שכבר יש לו שם אחת עשרה רעיות חרסינה", היא אומרת. היא חוששת להיקבר חיים בארון החשוך...

פִּיבֵן

חנוך פִּיבֵן הוא אמן חפצים ישראלי. הוא מכין "קריקטורות" של אישים מחפצים שהוא מוצא. בין השאר הכין את דיוקנה של גולדה מאיר, ראש ממשלת ישראל בשנים 1969 - 1974.

פִּיבֵן הכין את פניה מבצק והוסיף לה אף מ"פולקע" מבושלת ושיער מברזלית לניקוי כלים. הצבעים והצורות של החומרים מזכירים את הצבעים והצורות של הפרצוף, אבל יש להם עוד משהו במשותף: הבצק, העוף "המכובס" והברזלית, כולם שייכים למטבח. האם התכוון פִּיבֵן לרמוז שמקומה של האישה במטבח?

לא בדיוק... "המטבח של גולדה" היה שם דבר בפוליטיקה

הישראלית. שם היתה גולדה מכנסת את יועציה. שם "התבשלו" ההחלטות שהשפיעו על כולנו. החפצים שפִּיבֵן בחר הם מעין קריצה אל המטבח המפורסם. ה"פולקע" הוא גם מאכל יהודי מאוד, אשכנזי וקצת סבתאי כמו שגולדה היתה. את הגוף והבגדים של הדמות מייצגת נעל שחורה בודדה, מהסוג שגולדה נהגה לנעול, ועד היום קוראים להן על שמה, "נעלי גולדה". שימו לב שפִּיבֵן מסתפק בדוגמית מן הלבוש והבגדים. אם היה מגבב עוד ועוד חפצים, היינו מתבלבלים, "מרוב עצים לא היינו רואים את היער". הבחירה הממוקדת לוכדת את הדמות ומעלה חיוך על פנינו.

טשרניחובסקי

האידיליה (שיר סיפורי ארוך ושלן, לפחות כלפי חוץ) "לביבות" מאת שאול טשרניחובסקי, מתרחשת הרחק באוקרַיִנָה. סבתא נחמדה בשם גִיטל מכינה לעצמה לביבות בעצם לא מדובר בלביבות שאנחנו מכירים, אלא בכיסוני בצק ממולאים, ותיכף תבינו למה זה חשוב. תוך כדי בישול נודדות מחשבותיה של גיטל אל נכדתה האהובה. היא נזכרת ביום בו נולדה הנכדה ובכל חייה מאז.

הכנת ה"לביבות" מתוארת בפירוט רב. אפשר להשתמש בשיר כבמתכון, אבל כשקוראים את המתכון בזהירות, מגלים שכל שלב שלו מתאים לפרק בחיי הנכדה: כשגיטל מסננת את הקמח היא חושבת כמה נקייה וטהורה ורכה (כמו הקמח) היתה התינוקת כשנולדה. בזמן שהקמח סופג את הביצים היא חושבת איך ספגה הישפעות מהוריה, ובזמן שהיא חותכת עיגולים מהבצק היא חושבת על בית הספר הנוקשה שבו למדה הנכדה, שהכריח את כל התלמידים להתאים לאותה תבנית, וכך הלאה והלאה עד לסוף העצוב של השיר.

באידיליה "לביבות" קיים גרעין של תיאטרון חפצים. הסבתא המתגעגעת והנזכרת היא מעין "מספרת" על חיי הנכדה. יש קשר ברור בין הפעולות שהיא מבצעת לבין תוכן הסיפור. היא כאילו ממחישה אותו בשפת החפצים. ככל שהשיר מתקדם, ההשוואה בין הלביבות לנכדה נהיית יותר עצובה ומצמררת. כולנו הרי יודעים מה סופן של לביבות...

סילק

דניס סילק, משורר, מחזאי ואיש חפצים, כתב:

"תיאטרון החפץ, מה פירושו? זהו תיאטרון שבו החפצים מקבלים מעמד דרמטי גבוה יותר מאשר בתיאטרון שחקנים. קהל המנויים יכול לשאול – האם אין זו שטות או קפריזה לנשל את השחקן-האדם מתפקידיו ולחפש במקום זה את החיים הדרמטיים של שרוך נעל, משאבת אופניים או מייבש שיער? האם חפיסת מחטי תפירה יכולה לדבר צ'כובית?"

"השאלה אינה במקומה כי השחקן-האדם איבד את 'החפציות' שלו, אותו דבר חזק ומרוכז הקיים בתיאטרון החפץ. השחקן-האדם כילה את כוחו במאות ריגושים קטנים... ואילו השחקן-החפץ שמר על כוחו. האנרגיה שלו נעולה וממתינה לרגע שבו תפרוץ. השחקן-האדם צריך להינעל במחסן רהיטים למשך שבוע וללמוד את החיים המרוכזים בכיסא, בשולחן, בשידה... קָשבו למשל על הריכוז האצור במברשת נעליים, כולה עץ וזיפי שיער נוקשים... אין לה תיק בתחנת המשטרה או בלשכת המס, ויש לה כישרון דרמטי אדיר. יש לה מבט אחד מקובע. זהו מבט החפץ שאינו מוסח ממטרתו, ומבט זה יתפרץ על הבמה."

(מתוך מאמר על תיאטרון חפצים – "כשאנו המתים נעור", תרגמה עמליה עפרת. עוד על דניס סילק באחרית דבר של הספר.)

אַרְצֵי־מְבֻלָדוּ

גִּדְפָה אַרְצֵי־מְבֻלָדוּ, צייר איטלקי מן המאה השש עשרה, יכול להיחשב ל"אביו הקדמון" של פִּיבֵן. הדמויות שצייר אַרְצֵי־מְבֻלָדוּ מורכבות מפרחים ומפירות, מבעלי-חיים ומחפצים. הציורים האלה משעשעים ומפליאים בזכות ההתבוננות המדוקדקת שלו בפרטים והתאמתם לתווי הפנים שהם מייצגים. בין השאר צייר אַרְצֵי־מְבֻלָדוּ דיוקנאות סמליים של מקצועות, כמו גנן, עורך דין, או טבח. החפצים שמהם מורכבת כל דמות קשורים למקצוע שהיא מייצגת. "הספרן", למשל, מורכב מספרים – פתוחים וסגורים (עם סימניות משתרבות) שיוצרים ביחד בראוץ ופלג גוף עליון.

מחנה יהודה בירושלים. כל סיוור בשוק היווה בשבילי השראה. אהבתי מאוד את החנויות עם הדלילים התלויים בחוץ, עם המברשות, סלי הפלסטיק בשלל צבעים, את חנויות חומרי הניקוי ואביזרי המקלחת... רציתי לעשות משהו עם כל דברי הפלסטיק המרהיבים האלה. יום אחד קניתי המון בקבוקים של חומרי ניקוי, מברשות, צמר גפן וניירות טואלט, ליפות וסמרטוטים, מסרקים ומסרקות, כפפות גומי ושכמיות פלסטיק של מספרות, מושבי אסלה, מטאטאים... עולם הפלסטיק והמקלחת... התיישבתי עם פטריסיה אודונובן על רצפת חדר העבודה שלי וביחד התחלנו להרכיב בובות ודמויות. שיחקנו כמו ילדות, השתוללנו וצחקנו,

וכך נולדה ההצגה **מקלחוב**.

"את **מקלחוב** הצגנו מחלונות תיאטרון הקרון (כשעוד היה בקרון הרכבת). הקהל ישב בחוץ על הדשא. ההצגה היתה תחרות מלכת יופי. בחלון הראשון היה 'האמן' – בובה עם ראש בקבוק ריצפז, שיער מסמרטוט חבלים וידיים אמיתיות (של מפעילה) עם כפפות גומי. האמן היה יוצר בובה מחפצים ושולח אותה

מתנדנד ברוח אל עבר ענף אחר נראה כלוחש סוד, מלטף, נוגע לא נוגע... אבנים, סלעים, עצים, בכלום אני רואה את הדמויות ואת היחסים ביניהן.

"כאשר אני מסתובבת בחנויות אני מתבוננת בחפצים. אני יודעת למה הם משמשים, אבל תמיד רואה גם למה הם יכולים להפוך; מצקת לרוטב, מצקת למרק, מצקות גדולות, בינוניות קטנות – הופכות למעין משפחה: לזו יש ידית מעוקלת ולכן היא נראית כמו הסבתא המגובנת. זו קטנה ודקה, היא הילדה הקטנה. שתי מצקות זעירות זהות, הן אחיות תאומות. האבא הפוך, הידית כלפי מטה והראש נישא מעלה, גבוה, מחנך שכזה... והאמא, מצקת בצבע אדום. היא מפשרת בין הקטנים לגדולים, מרככת את כולם בצבעה היפה, המיוחד. "בשנות השבעים, כשלימדתי עם סמדר תירוש ז"ל במוזיאון ישראל, עשינו עם התלמידים הצגת צלליות בהשראת כדים ארכיאולוגיים. לכל כד היה אפיון על פי צורתו. המכסים נפתחו ונסגרו כמו פיות בזמן שדיברו. שלושת הגיבורים היו כד-המטמון, ארך-הצוואר והכד המוזר-המפלצת."

שווקים – "שווקים הם ההשראה הכי גדולה שלי בכל מקום שאליו אני מגיעה. שווקים (עממיים, לא תיירותיים) הם שיקוף מרתק ואותנטי של החפצים וחומרי הגלם המקומיים; מספריים עדינים בצורת ציפור מהשוק בבוכרה, אינם דומים למספרי-גז דרקוניים מהשוק המסאי בניירובי. "תקופה ארוכה גרתי ליד שכונת

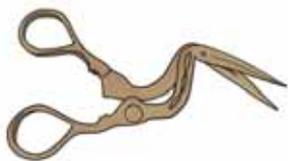
בוננאים מספריים

עלינא

אספנות – "אני אספנית," אומרת עלינא אשבל. "כשהייתי קטנה אספתי זהבים ופרחים מיובשים. בצבא שירתי עם חברה בבית ספר שדה פלמחים. היינו משוטטות בחולות ואוספות בשקיקה כל מיני חפצים חלודים ומוזרים שהים פלט. היינו משתעשעות ומרכיבות מהם 'פסלים', אֶסְמַבְלִי'ם כאלה. כשהשתחררנו, חילקנו בינינו את הגרוטאות וממש 'רבנו' עליהן כאילו היו אוצרות.

"אני עדיין אוספת: כלים, כלי עבודה, כלי נגינה, כל מה שנראה לי שאי פעם אצטרך. ותמיד מגיע הרגע שזה קורה, אני צריכה בדיוק את מה שיש לי... יום אחד מצאתי בחנות כלי בית מעין כיפת רשת מתקפלת שנועדה להגן על גבינות מפני זבובים. 'אני בטח אצטרך את זה פעם, מהר לקנות!' זה הטקסט הקבוע שלי. כשנתיים לאחר מכן חיפשתי רעיון לכובע הקיסר בהצגה **הזמיר**, והנה זה בא: מכסה הרשת להגנה מפני זבובים, זמנך הגיע, אתה תהיה הכובע של הקיסר מארץ סין! וקצת אחר כך, הפלא ופלא, מצאתי בשוק הפשפשים רשתות מתקפלות שכאלה בגדלים שונים. מיד קניתי, ו... לא מזמן הגיע תורה של הרשת הגדולה ביותר להפוך לאוהל של קרקס!"

האנשה – "אני מתבוננת בעולם ורואה דמויות ויחסים בין הדמויות. הר מירון הנשקף מחלון חדר הילדים שלי בבית הורי נראה לי כמו גוף של אישה. ענף

לחלון הבא. שם חיכה לה 'מר ראי', בובה שראשה ושתי ידיה עשויות מראות. הוא בדק את הבובה, אִפְשֵׁר לה לבחון את עצמה, וכשהיתה מוכנה, שלח אותה לחלון השלישי, לעשות את 'הקטע' שלה. בחלון הרביעי והאחרון ישבו 'השופטים' – בובה אחת בעלת שלושה ראשים מבקבוקי אקונומיקה הפוכים עם פיאות נוכריות מחבילות שלמות של צמר גפן. לכל השופטים היתה רק יד אחת משותפת. (גם מפני שלא היתה לנו ברירה – מפעילה אחת הפעילה את כל השלישייה – וגם כדי להצחיק...).

המועמדת האחרונה היתה עשויה ממגב חבלים משומש וסמרטוט רצפה בלוי. היא נראתה עלובה במיוחד. איש לא האמין שתזכה. אבל האמן הכניס את הסמרטוטית העלובה לקערת מים, סיבן וקרצף, ומתוך הקצף עלתה הדמות נקייה ונוצצת. (איך קרה הפלא הזה? פשוט הכנו מראש דמות זהה מסמרטוטים חדשים והחלפנו אותם בחשאי, בלי שאף אחד ירגיש!) וכך הוכתרה דווקא היא למלכת היופי!

בעלי מלאכה – "תמיד אהבתי בעלי מלאכה. כילדה, אהבתי להסתובב בין הציירים בצפת, להריח את ריחות הצבעים והשמנים, להתבונן בבדים, במכחולים, בצבעים, בפִּלְטוֹת. אני אוהבת להתבונן בסנדלרים בבית מלאכתם הקטן המלא כלים, מסמרים, עורות, חוטים ומחטים, נעליים ישנות וריח של דבק. אני אוהבת להתבונן בגלגל האובניים שבמרכז מניח הקדר ערימת חימר, ובדרך פלא, תוך כדי סיבוב,

היא מקבלת צורה והופכת לכלי בין ידיו. ויותר מכול אני אוהבת את אומנויות הטווייה והאריגה. "ההצגה קשרים – סיפור מצמר שיצרתי עם מייקל שוסטר, נולדה מן ההתבוננות באשתו גייל, שהיתה אורגת וטווה, מן ההתבוננות בגוש הצמר שהופך לחוט, מן הצליל המהפנט של הפלך המסתחרר. כהכנה להצגה, נסענו מייקל ואני לדיר בכפר הנשיא, קנינו גיזות מלוכלכות, הפרדנו את הצמר מן החרה וסירקנו אותו במסרקים מיוחדים. אספנו בשוק שאריות של קליפות בצל, אגוזים, סלקים, וצבענו אותם בצבעים טבעיים. טווינו בכישורים בדואיים תוך כדי הליכה. ייצרנו לְבָד בטכניקות ביתיות. מייקל לקח על עצמו לסרוג את המסכים. הוא היה מסתובב עם מסרגות ענקיות שהכנו ממקלות של מטאטא ועם סל גדול של צמר. חיינו בעולם של צמר. האמנות והחיים התערבבו.

"כדי לעצב את עולם הפח של **משחקי מלחמה**, נעזרתי בפחחים. הם היו צוחקים עלי ועל הבקשות המוזרות שלי. רוצה משפך, אבל עם שתי ידיים (שתי אוזניים...) או עם מוט בפנים (להפעלה). איך המשפך ישפוך, אם סותמים אותו? הבקשות שלי נשמעו להם מוזרות, אבל הם שיתפו פעולה. עד היום הם זוכרים: 'אה כן, היתה פעם אחת... לינה... עשינו לה דברים...'"

מוסיקה ותולדות האמנות – "כשחייתי בהולנד בתחילת שנות השבעים, ראיתי הצגה עם בובות שנעשו מכלי נגינה. זה סקרן אותי ופתח בפני עולם. אולי בהשראת אותה הצגה ניסיתי, מאוחר יותר,

לחבר בין צליל לבין תנועה של בובה. **למטריית היער** עיצבתי ציפור זהב שמעופפת מן הסבך אל כף ידי. חיברתי למוט ההפעלה שלה 'מנגנון ציוץ' שמופעל על ידי תנועה. ככל שהתנועה חזקה יותר הציוץ יותר קולני. אפשר ממש 'לדובב' אותה. "כשלמדתי אמנות גיליתי את הזרם הדאדאיסטי ואת הסוריאליסטים שעבדו עם חפצים וחפציות. אבל הנטייה לתיאטרון חפצים טמונה קודם כול באופיי, באותו יצר אספנות המשולב בנטייה להאניש, לראות דמויות ויחסים בכל דבר. כזאת אני... מה, לא כולם כאלה?..."

זמנים מודרניים באמנות

דָאָדָא – תנועה אמנותית שנולדה בציריך ב-1916, ונודעה ברוח השטות המוחלטת שלה. אפילו למילה דאדא שאותה בחרה הקבוצה כשם, אין שום פירוש או משמעות. הדאדאיסטים היו הראשונים שאימצו את החידוש של **מרסל דושאן** ושילבו חפצים יומיומיים בעבודותיהם.

סוריאליזם – זרם אמנותי שנולד בשנות העשרים של המאה הקודמת והתמקד בתת-מודע, בהזיות ובחלומות. הזכרנו אותו כבר בתחנת "זמנים מודרניים", אבל זה המקום להוסיף שחפצים יומיומיים מופיעים ביצירות סוריאליסטיות רבות, לא פעם בצורה מעוותת או מחוץ להקשר, כמו שקורה בחלומות. למשל שעונים "נוזלים" או נשים שמגופן משתרבות מגירות פתוחות שצייר **סלבדור דָאָלי**, או להבדיל – תיבות הזכוכית הפיטיות של

מרגליים של כיסאות ישנים לתערוכה במוזיאון ישראל. כאשר חשבתי על הסיפור היה לי 'קליק', הרגשתי שהבובות האלה מתאימות להצגה. ברגלי העץ של הכיסאות היה משהו אירופי, והיה גם משהו במחזור של כיסאות ישנים שכמעט נזרקו לפח ופתאום היתה להם תקומה, תקווה חדשה. זה התחבר לי לנושא הסיפור, ההישרדות בתקופת השואה."

שחר

שחר מרום הצטרף לתיאטרון הקרון לאחר סיום לימודיו בבית הספר לתיאטרון חזותי. מאז ומתמיד, הוא מספר, נמשך לתיאטרון חפצים.

"אני זבלן", אומר שחר, "יצאתי למסע הזבל, מסע מלא הרפתקאות והפתעות. אלוהי הזבל תמיד מוכיח את עצמו. כשאני יודע מה אני צריך, אני תמיד מוצא.

"אני מתבונן בזבל וחושב על האנשים שזרקו אותו. מי הם? מה הם רוצים? מה הם לא רוצים? ממה הם מפחדים? הנה רמקול

בונה עולם מהדברים הקטנים ומספרת סיפורים.

"יום אחד קיבלתי במתנה מיטת בובה עם שני שטיחים קטנים. לאחד השטיחים היו גדילים. לקחתי אותו ביד ופתאום הוא נראה לי כסוס, עם הגדילים היורדים כמו רעמה משני צדדיו. זו היתה הבובה הראשונה שעשיתי.

"מאז תמיד דיברתי עם משהו ביד. היתה לי מטפחת שקיפלתי והיא היתה דמות שאיתה שוחחתי. כשמישהו היה נכנס לחדר הייתי מחביאה אותה, שלא יראה. קרה שאמא שלי מצאה את הסמרטוט הזה, שכבר היה מטונף ומגעיל... מה זה? היא היתה אומרת ולוקחת אותו לכביסה... אחר כך הייתי עושה אותו דבר עם חתיכת נייר. אפילו כשלמדתי באוניברסיטה למדתי תוך כדי שיחה עם חתיכת נייר." (ולמי שאינו יודע – פטריסיה היא בין השאר, דוקטור לביולוגיה...)

"כשעבדתי על ההצגה **בתו של יאן** על פי סיפורה האמיתי של חנה יכין אשר חיה בהולנד בתקופת השואה, יצרתי בובות

גי'וזף קורנל המכילות צעצועים וחפצים שונים ומשונים.

בוננאים מספרים

פטריסיה

אם מנסים להגדיר את העבודה המיוחדת של פטריסיה אודונבן, אפשר לומר שהמשותף לכל ההצגות שלה, הוא שהיא יכולה לקחת כל דבר ולהחיות אותו: חפצים, חומרים, כפות ידיים... ברוב ההצגות שלה היא יושבת כמו ילדה על רצפת הבמה, משחקת בחפצים, מספרת ויוצרת עולם משלה.

"גדלתי בארגנטינה", מספרת פטריסיה, "כבת יחידה. אף פעם לא השתעממתי. תמיד העסקתי את עצמי. היה לי אוסף של חיילים, אינדיאנים, חיות ג'ונגל וחיות חווה. היה לי ידיד, חורחה, שהיה בא לשחק איתי. היינו שופכים את כל הדמויות ומחלקים: אחד לו, אחד לי, אחד לו, אחד לי... כל אחד מאיתנו שיחק בפינה שלו, ורק מדי פעם באנו לבקר אחד את השני. הייתי

מקולקל. הפומית קרועה. לא רצו לתקן אותנו. השתמש זרוק. הם אוהבים חדש, אוהבים את הנוחיות שלהם. לא חושבים על העולם, על המשאבים המוגבלים שלו. חיברתי את הרמקול למערכת. הוא פעם לרגע, ואז פרפר, גסס ומת. נשמת הרמקול יצאה מהעולם, וזה היה מצחיק, כן... עצוב, אבל גם מצחיק. כי כל חפץ נועד למשהו, אבל יש בו גם את מה שהיה יכול להיות. לכל חפץ יש בדיחה, הומור, כמו לאדם. אני מחפש ומוצא את מה שמצחיק בחפץ.

"מן היחס לחפצים אפשר ללמוד על המצב הנפשי של האנשים. בהצגה **פופינחה** למשל, במקום לכתוב ביומן 'אני עצוב, עוברים עלי ימים קשים', פופינחה כותב: 'קניתי מכשיר גילוח ומברשת. אספתי כרטיס ברכבת התחתית'. מה שאסף, מה שקנה, מראה את המצב הפנימי שלו.

"אני מנסה לייצר פחות זבל. אני קונה מוצרים ללא עטיפות, ממחזר שקיות פלסטיק מהסופר, נייר ובקבוקים. עושה זבל לגינה (קומפוסט) משאריות הפירות והירקות. קונה בגדים יד שנייה, או מקבל, או מוצא ברחוב... אני מנסה למצוא לכל חפץ שימושים שונים: גיגית האמבטיה לתינוק היא גם גיגית לכביסת יד וגם משפך לעציצים. אני מכין אביזרים ובובות לשעות הסיפור שאני מעביר: קרונות רכבת מקופסאות גפרורים, קטר מקופסת סרדינים מעוכה. כן, הוא באמת עקום, ישן, עלוב, לעומת הקרונות הצעירים, החדשים, הטריים. אני מכין תפאורה

מעטיפות ואריזות של מתנות שקיבל בני התינוק. והמתנות עצמן? הוא לא יקבל אותן... יש לי רעיון להצגה עם צעצועי תינוק. "ככה זה, בכל אירוע בחיינו יש כל כך הרבה חפצים: רשימת מתנות לחתונה, לגיוס, לבר מצווה, לברית מילה... המתנות האלה (בחלקן הגדול בלתי נחוצות) מייצגות את החברה שלנו. אני שומר אותן להצגה. לתינוק כבר אכין משהו בעצמי. משאריות. וגם אעבוד בסלון כך שהוא יראה אותי עובד בכלי עבודה אמיתיים, לא אלה מפלסטיק שקונים בחנויות צעצועים. גם אני ראיתי את אבא שלי עובד בבית בכלים אמיתיים. בשבילי כלי העבודה הם חיים, הם חלק מהסיפור על אבהות, גבריות ויחסים בין הורה לילד. אני עוד אעשה הצגה מכלי עבודה.

"כילד שיחקתי לבד במשך שעות, מדבר אל עצמי, מספר סיפורים שאני הגיבור שלהם, מדובב חפצים... הייתי מזמין את ההורים שלי להצגות.

"הרגע הזה שבו אני מתבונן בחפץ ומתחיל לזהות היכן העיניים, הפנים, הידיים, הרגליים, הוא רגע של כישוף. החפץ מראה את הפוטנציאל הטמון בו. אני מתייחס לשני העולמות של החפץ, גם לשימוש הרגיל וגם לשימוש החדש. אני מציל את החפץ מן המצב הקשה, שבו יש לו רק אפשרות אחת... **בפופינחה** למשל, השתמשה השחקנית בשפתון אדום כדי לצבוע את שפתייה, ואחר כך השתמשה בו כבובה קטנה: תנועת השפתון הנשלף הפכה ליד קטנה

אדמדמה, מושטת מתוך שרולו. "יש רגעים שבהם החפץ לא רק מצחיק אלא ממש מרגש. במופע **סוסים** היה רגע כזה, שבו הסוסה העשויה מבד לבן המליטה סייח מכפפה.

"האקורדיון שליווה את ההצגה נתן את נשיפות הלידה. זה היה כל כך אנושי ומרגש. הייתי רוצה שבובות החפצים שלי יוכלו לרגש ככה לעתים קרובות.

"לפעמים חפץ מאוד מקסים אותי בבית, ואחר כך על הבמה הוא לא מספיק מעניין, לא מספיק חי. אולי מפני שיכולת התנועה שלו מוגבלת, או מפני שהוא מגלה מהר מדי את הבדיחה הטמונה בו. יש הבדל בין משחק בחפצים לבין מה שנדרש כדי להפוך את זה להצגה. "אמן שיש לו המון כסף הוא כמו ילד בן עשירים. יש לו המון צעצועים, אבל מצד שני הוא לא יגלה את המשחק שנוולד מתוך האילוף של מי שאין לו: דמויות מנעליים, מכוניות ממכסי סירים, תחפושות מצעיפים... זה המשחק הכי מעניין, היתרון שבחיסרון. אני מעדיף להמשיך ולחפש בזבל, לתת לחפץ לגלות לי מי הוא ומה הוא יכול לעשות, מאשר להעביר הכול באופן פשטני מספר הסקיצות שלי אל הבמה. "אבל אני לא רק בא לתיאטרון החפצים מתוך גישה פילוסופית. אני לא מנסה לחנך אנשים. אני פשוט מוקסם מהחפצים המונפשים. אני חש את הנשמה שלהם כמו שרוב הילדים חווים באופן טבעי. אני נהנה מחפצים. אני אוהב את ההומור שלהם, אוהב שהם קמים לתחייה. בלי זה אי אפשר..."